

**Електронна бібліотека
видань історичного факультету
Харківського університету**

Бездрабко В. В. Біографістика в сучасній архівістиці // Біографістика в контексті сучасних історичних та історіографічних досліджень: Харківський історіографічний збірник. – Харків: НМЦ “СД”, 2003. – Вип. 6. – С. 17 – 22.

При використанні матеріалів статті обов’язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов’язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов’язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництво

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський

БІОГРАФІСТИКА В СУЧАСНІЙ АРХІВІСТИЦІ

Інтерес до життя та долі людини має давнє походження. Від початку існування людської цивілізації ця тема знаходить не тільки різні дослідницькі рівні, але й форми свого вираження — від асоціативного неробіту сюжету в усній народній творчості, міфології й епосі, майже з епопеями уривками реальності, через паскрізню метафору, до чітко окреслених праць біографічного характеру Демокрита та Ксенофонта, Плутарха та Светонія й ін., студії яких склали основу для класичної традиції біографістики, хоча сам термін «біографія» з'явився лише в другій половині XVII ст. [1, с. 3–4].

Заночатований Ренесансом поворот до практично-прикладних аспектів біографічного жанру літератури привів у XIX–XX ст. до обґрунтування С. Зіанецьким і В. Томасом біографічного методу, пізніше — до появи теоретичних знахідок: концепції установки Е. Гуссерля й Д. Узапале, домінанти О. Ухтомського, категорій «рівень домагань», «потреба в досягненнях», теорії самоактуалізації особистості А. Маслоу й К. Роджерса та сценарію життя Е. Берна, ідеї використання суб'єктивної карти життєвого шляху Б. Ананьєва й ін. [1, с. 3–4]. Усі вони так чи інакше наклали відбиток на розвиток біографістики у XX ст., розширивши її проблематику, вивіривши нові джерела пояснень долі, життя людини, місця та ролі особи в історії.

Цілоком закономірно, що наприкінці XX ст. питання на теренах біографістики стали одними із пріоритетних у галузях суспільних наук коливального «соціалістичного простору», де так довго нехтувалися цінність індивідуальності людини, їх значущість. Сьогодні очевидно, що дослідження проблем біографістики у вітчизняній науці набувають нових рис. Це зумовлено об'єктивними та суб'єктивними факторами, найсуттєвішими з яких є стан громадянського суспільства України та відсутність наперед замовленого ідеологічного образу. Динаміка часу, специфіка постмодерного мислення внесли корективи в системну архітектуру біографістики. Нині біографістика існує як самоусвідомлена науково-дослідницька орієнтація, іманентна частини інших дисциплін, а також як самостійна галузь знань.

Активно ввійшла біографістика й в архівознавство, увиразнивши його філософський, соціокультурний аспект. Підтвердженням цьому слугують проведення тематичних науково-практичних конференцій, бібліометричний аналіз публікацій фахової періодики, продовжуваних видань серійного циклу, монографій, бібліографічних по-

кажчиків та ін. Дедалі частіше персоналії архівної справи стають об'єктом дисертаційних досліджень. Поглибленню досліджень, розширенню їхньої проблематики сприяло створення Інституту біографістики та Інституту рукопису при НБУВ, Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, Українського біографічного товариства та ін. інституцій [2, с. 5].

Історіографія архівознавства поповнилася роботами С. Білоконя, І. Верби, І. Войцехівської, І. Дивного, Л. Дубровіної, Г. Казьмирчука, О. Коваленка, І. Маги, І. Матяш та ін. [2, с. 5–6]. Монографії, статті, розвідки у виконанні цих й інших авторів вдало синхронізуються із історіографічними дослідженнями історії України, архівістики, забезпечуючи їх можливістю реконструкції загальної картини історії українського суспільства, держави. Особливо помітним явищем в українській архівістиці став цикл робіт І. Матяш — «Особа в українській архівістиці», який має жанрове окреслення *parcours* — *esquisse*, тобто попереднього начерку для майбутніх досліджень [2]. Принагідно зауважимо, що в добу Відродження, коли література, історія, філософія ще продовжували сприйматись у парадигмі знань триєдиної, бо історія суть роман, який був, а роман суть біографічна історія життя людей, яка могла би бути за певних умов [1, с. 5], цей жанр був особливо популярним. Це, у першу чергу, пояснюється гуманістичним початком Ренесансної доби. Якщо *esquisse* того часу — це описові начерки, то в даному разі термінологічне визначення автора умовне. Кожен із них є завершеним втіленням органічного поєднання фактів і лаконічних аналітичних пояснень, дискурсивності в злгоденстві доби і сьогодення, повернення до життя при цьому традиції підкресленої опори на філософію та психологію, що реалізується через акцентоване застосування екстраполяції на визначення ролі особистості в науці, історії суспільства, залежності між рівнем освіти і виховання, загальними нормативно-ціннісними установками, стилем життя, особливостями соціалізації моделей поведінки і вибором мови, методологічної, соціальної позиції. Біографічні студії І. Матяш широко репрезентують джерельну базу досліджень, декларуючи й практикуючи утвердження інноваційних методів, теорій, які здатні були б переконливіше й вичерпніше пояснити роль особи в історії.

Заголовки *parcours* складені за допомогою іменників «діяч», «внесок», «талант», «доля», «науковець», «організатор» та ін. Перед нами не просто перелік слів, уживаних автором для назв *esquisse*, але й авторська концепція індивідуальності, яка творить наукові напрями, школи, явища, стверджує тяглість традицій й інтенсивність пошуків модерну, громадянське сумління та самодостатність людини. З метою виявлення домінуючих тенденцій, найважливіших ситуацій і форм творчого потенціалу особистості І. Матяш аналізує й узагальнює матеріали біографій яскравих постатей в архівістиці: О. Грушевського, В. Модзалевського, В. Мі-

яковського, П. Клименка, М. Довнара-Запольського, В. Веретеннікова, О. Володаженко та ін.

Твердження М. Бердяєва про те, що **реалізація людської особистості** не тільки передбачає зміни й повизну (які відбуваються з нею — *авт.*), але й **враховує** незмінне, без чого немає особистості [3, с. 28], спонукало дослідницю в кожному з нарисів окреслити в загальному фактори зовнішнього впливу на феномени внутрішньої детермінації, починаючи з характеристики дитячих, юнацьких років кожного зі своїх героїв, часу, коли сформувалася основа для «самореалізації особистості» як **головного вектора людської творчості**. Тому, на наш погляд, й **студіюється інформація** про сім'ю, родовід, **особливості здоров'я й характеру, стосунки** з батьками, ровесниками, **ранні інтереси**, з'ясовуються нахили до внутрішнього діалогу, співтворчості, бо «діалектика народилась із діалогу, щоб знову повернутись до діалогу на вищому рівні (діалогу особистостей)» [4, с. 384]. Особливо автор поцінував значення вибору в особистому житті людини, що свідчить про симпатію І. Б. Матяш до екзистенціалізму С. К'єркегора і його бачення **істинного життя особистості**, яке відомий філософ ототожнює з процесом **вибору, що є вирішальним для внутрішнього змісту особистості**, «бо з вибором людина занурюється в обране, а без нього в'яне у висназі» [5, S. 170]. Таким чином, дозволимо не погодитися з Л. Винаром у тій частині рецензії професора, де стверджується про невизначеність **автором ставлення до ролі особистості в історії** [6, с. 278], оскільки весь **текст доводить** супротивне.

1999 року Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства видав перший випуск **третинного біобібліографічного довідника «Українські архівісти»***, присвяченого науковцям, громадським діячам на чиві архівної справи XIX—початку XX ст. [7]. **Довідник** налічує близько 200 статей, невяча частина яких споряджена **світлинами**, що створює ефект візуально розширеного сприйняття **читачем історичної постаті**. Крім корпусу біографій із бібліографією, **структура біобібліографічного довідника** включає передмову та покажчики **іменний, географічний, систематичний**, які полегшують роботу з **основним текстом**.

Від біографістики в цьому — відомості життєпису, біограми з обов'язковими анкетними даними, **складеними** згідно довідково-інформаційних **параметрів**. В окремих випадках біографічні статті-розповіді про основні **віхи життя та творчості** відомих архівістів супроводжують **просопо-**

* Маємо зазначити на те, що поява біобібліографічної довідникової літератури в науці винні не є випадковим явищем. Існують спеціальні загальнодержавні академічні проєкти (наприклад, «Енциклопедія сучасної України») та регіональні — «Бібліографічний словник учених Харківського університету», міждержавні — опублікування особливих документів у спільному російсько-українському виданні «Історический архив» та ін.

графічні спостереження, які виявляються в поглибленні біограм на ґрунті етичних, психологічних, педагогічних, соціологічних, політологічних та ін. міркувань. Бібліографічний визначник суті довідника зводиться до переліку праць про особистість, яким завершується майже кожна, за рідкісним винятком, стаття. Цінність бібліографічного супроводу полягає в тому, що автори й упорядники статей здебільшого позбавлені кон'юнктури доби, псевдоісторичності, панегеризму, оскільки укладені ними списки включають роботи дослідників різних, часто полярних методологічних, ідеологічних, морально-етичних позицій, міри об'єктивності.

Отже, довідник «Українські архівісти» також, до певної міри, відбиває основні тенденції біографістики в архівознавстві. Це — активне доповнення базових біограм аналітико-синтетичними, просопографічними розгалуженнями, історіографічними спостереженнями за загальним станом науки, історичної науки, громадсько-політичного, культурного життя суспільства, залучення не обмеженої простором і часом вільної від деформаційно-тенденційного принципу відбору бібліографії.

Прикметно, що перший випуск міжвідомчого наукового збірника «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство», заснованого провідними науковими та павчальними інституціями України у спеціальних галузях історичної науки, носить назву «Архів і особа» [8]. У цілому публікації збірника можна погрупувати таким чином: 1) студії з загальних теоретичних, науково-методичних проблем біографістики на теренах архівної справи; 2) студії за конкретним біографічним матеріалом; 3) репрезентація архівних документів, що відображають життєдіяльність представників історичної науки, архівознавства, архівної справи. Загальною рисою досліджень збірника «Архів і особа» є визначення перспективних ліній взаємодії біографістики й архівознавства, збагачення їхніх ресурсних (за Бурдьє) можливостей. Як зауважив один із авторів збірника, К. Новохатський, у науці не менш важливо сформулювати, окреслити проблему, порушити питання, ніж «поставити всі крапки над «і» [9, с. 8]. Те, що більшість робіт лише актуалізує окремі питання, пропонуючи їхнє розв'язання шляхом запозичень іншого наукового досвіду, свідчить про початок нового етапу розвитку біографістики — ширше входження в її лона міждисциплінарних прийомів, засобів, методик. Нині серія «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство» палітує п'ять випусків, кожен із яких містить біографістичні студії або у вигляді окремих публікацій, або — замальовок у контексті досліджень іншої тематики. Так чи інакше, але всі вони виразно персоніфікують архівну справу, висвітлення ролі особи в історичній науці загалом, архівістиці зокрема; розширюють бачення можливостей особистісного самовираження в соціумі та творчості; спонукають до переосмислення проблем еволюції форм і методів вираження особи в науці, суспільстві, державі.

Багатими на біографістичні дослідження є фахові періодичні видання з архівістики — «Архіви України» [10], «Студії з архівної справи та документознавства» [11], «Архівіст: Вісник САУ» [12], ряд місцевих, регіональних часописів, альманахів, бюлетенів, які започаткували спеціальні рубрики. Більшість публікацій — це статті на пошану, до ювілеїв від дня народження чи роковин смерті, які загалом передають основні віхи життя та творчості науковця, констатують й аналізують його досягнення в цілому чи за окремими його напрямками на ниві архівної справи та суміжних із нею сфер діяльності. Невід'ємною рисою цих робіт є висока оцінка здобутків героїв біографістичних студій, що пояснюється мотивами їх написання, суголосністю часу, який виразно підкреслив протиставлення яскравої особистості (екзистенції), духу — щоденності, обставинам, невелиючим вартість науки. Вірне служіння науці — це не просто настрої чи переконання авторів періодичних дописів, але й прагнення змінити в суспільстві ставлення до основоположних буттєвих проблем, загальнолюдських цінностей.

Можна навести й інші приклади активізації присутності біографістики у сучасній архівістиці. Проте навіть цей невеликий перелік фактів із короткими коментарями до них, переконливо доводить не тільки кількісні, але й якісні зміни біографістичних студій в архівістиці. Серед них — міждисциплінарність досліджень біографічних сюжетів, розширення методичного арсеналу за рахунок долучення досвіду практичних розробок бібліографознавства, історіографії, просопографії, соціології, психології та ін. галузей знань, урізноманітнення жанрів, видів публікацій, зміна методологічної однозначності в оцінюванні ролі особи в історії зокрема, цінності людини в цілому.

Література

1. Фатхуллин М. Ф. Человек творческий: почему? Основы концепции биографической детерминации творческой активности человека. — М., 2001.
2. Матяш І. Б. Особа в українській архівістиці: Біографічні нарис. — К., 2001. — 228 с.
3. Бердяев Н. А. О назначении человека. — М.: Республика, 1993.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. — М.: Искусство, 1986.
5. Kierkegaard S. Entweder/Oder. Zweiter Teil//Kierkegaard Soeren. Gesammelte Werke. 2 und 3 Abteilung. — Duesseldorf, 1957.
6. Винар Л. Ірина Матяш. Особа в українській архівістиці. Біографічні нарис. Київ: Державний комітет архівів. Національна Академія Наук України. Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевсько-

- го, 2000, 224 стор. [Рецензія]//Український історик. — 2001. — Т. 1–4.
7. *Українські архівісти: Біобібліографічний довідник*. — К., 1999. — Вип. 1: XIX ст.–1930-ті рр. — 368 с.
  8. *Архівознавство*. Археографія. Джерелознавство. Міжвідомчий збірн. наук. пр. — К., 1999. — Вип. 1. Архів і особа. — 328 с.
  9. *Повохацький К.Є.* Архів і особа: аспекти виміру//Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. Міжвідомчий збірн. наук. пр. — К., 1999. — Вип. 1. Архів і особа.
  10. *Архіви України: Систематичний покажчик. 1941–1987 рр.* — К., 1988. — 195 с.; Батюк А. А., Бутич М. І. «Архіви України». Бібліографічний покажчик змісту. 1947–1970 рр. — К., 1999. — 188 с.
  11. *Амбросимова С. Д. І.* Яворинський і розвиток архівної справи на Катеринославщині//Студії з архівної справи та документознавства (далі — Студії). — 1998. — Т. 3. — С. 129–134; *Бутич І.* Семен Данилович Пількевич (до століття від дня народження)//Студії. — 1997. — Т. 2. — С. 115–120; *Войцехівська І.* Архівознавство у науковому доробку Володимира Іконнікова//Студії. — 1996. — Т. 1. — С. 115–123; *Коваль О.* Вадим Львович Модзалевський (до 115-ої річниці від дня народження)//Студії. — 1997. — Т. 2. — С. 110–114; *Матяш І.* Перший голова Бібліотечно-архівного відділу (до 120-ліття від дня народження)//Студії. — 1997. — Т. 2. — С. 104–109; *Ляхоцький В.* Бібліографічна спадщина І. Огієнка//Студії. — 1997. — Т. 2. — С. 49–57 та ін.
  12. *Матяш І.* Теоретик архівознавства//Архівіст: Вісник САУ. — 2000. — № 2. — С. 34–48; *Сендик З.* Три штрихи до портрету професора В. І. Стрельського: вченого-архівіста і людини//Архівіст: Вісник САУ. — 1999. — № 1. — С. 73–76 та ін.